

NATUR OG LYRIKK HOS THEODOR CASPARI¹

Erik Egeberg

Det er forskjell på en glemt dikter og en oversett: for å bli glemt, må man en gang ha vært lagt merke til. Og Theodor Caspari var i mange år en dikter man la meget merke til i Norge. Hvor glemt han er i dag, illustreres godt ved følgende lille hendelse: Da jeg i forbindelse med dette arbeidet kom inn i et av Oslos bedre antikvariater og spurte etter bøker av Caspari, ville ekspeditøren henvise meg til avdelingen for utenlandsk diktning. I og for seg ikke så underlig, for navnet er ikke norsk — men dikteren selv var det i høyeste grad.

Theodor Caspari ble født i Christiania i 1853 som sønn av den kjente tyskfødte teologiprofessor Paul Caspari. Hele sitt voksne liv var han lærer, mesteparten av tiden (1890-1923) ved hovedstadens katedral-skole. Diktningen var altså hva livsoppholdet angår, en biting, men den ble allikevel både mangfoldig og omfangsrik. Så ble da også Theodor Caspari en meget gammel mann — han døde den 12. februar 1948, dagen før han skulle fylle 95.

Debutboken fra 1880 hadde titelen *Polemiske Sonetter*, og også mye av det Caspari senere skulle skrive, har brodd. Men han ville etterhvert prøve seg i andre former enn sonetten — dikt av ulike slag, romanen *Vildren*, reiseskildringer, ungdomserindringer, «landskapsbilleder», ja, også en avhandling, *Norsk naturfølelse i det 19. aarhundrede*. Det meste av dette må vi la ligge her og konsentrere oss om lyrikeren Caspari, eller mer presist: om de av hans dikt hvor det lyriske element er fremherskende.

Theodor Caspari er nok lyriker, men i svært mye av hans poesi er det lyriske element langt på vei overskygget av det episke, og mange av diktene er da også rimelig nok temmelig lange. Disse vil vi

¹ Henvisninger til bøker av Th. Caspari er gitt i teksten med forbokstaver og sidetall. FMUÅ = *Fra mine unge aar*. 1929. — FFFL = *Fra Fjeld og fremmed Land. Reiseminder*. 1909. — FBS = *Fra bygdevei og sætersti. Landskapsbilleder fra det østenfjeldske Norge og grænsetrakter mot Sverige*. 1926. — H = *Høifjeldsdigte i Udvalg*. 3. Udg. 1922. — M = *Myrmalm. Fra norsk natur og folkeliv*. 1932. — T = *Tidsskifte. Nyere Digte*. 1921. — Samtlige bøker er utkommet i Kristiania / Oslo på Aschehoug.

ikke ta så detaljert for oss her. Men tilbake blir det allikevel ikke få dikt som vi må kalle «lyriske».

Om Theodor Caspari allikevel huskes for noe i dag, er det nok først og fremst for sine dikt om — eller til — norsk natur, og da særlig fjellet, det østnorske fjell: «den norske fjeldvidde [...], den som al min dag skulde bli mit livs store kjærlighet.» (FMUÅ 99) Men ikke bare fjellet, også dalene og skogen som fører fra flatbygdene og opp dit, har han øye for.

Også elvene forbinder fjell og flatland, og Caspari har heller ikke glemt dem. Et særlig godt øye har han til Ådalselven, fortsettelsen av Begna fra Sperillen til Hønefoss, som han har viet et helt dikt — vi må tro et av hans kjæreste, for han har latt det gjenopptrykke flere ganger:

Du stormer ei frem med yre skrik,
du har ikke fjeldets latter,
du er ikke brødrenes skare lik,
du skogenes blyge datter. —
Men kommer din vaar i pinsedrakt
og slører de unge birke,
da vaakner din sjæl og nynner svakt
som sus fra «den skjulte kirke».

(FBS 82)

Slik går det i ytterligere fire strofer. Men for å peke på noen karakteristiske trekk ved Casparis lyrikk trenger vi egentlig ikke mere enn denne ene. Det første vi skal legge merke til, er tiltalen, du-formen. For å få det egenartede ved denne tydeligere frem, kan vi erstatte «du» med enten «jeg» eller «hun» (eventuelt «den»): Jeg / Hun stormer ei frem med yre skrik osv. Innholdet i snever betydning blir det samme, men forholdet mellom dikter og leser på den ene side og diktets objekt på den annen blir det ikke. Lignende tiltale til dette og hint i naturen finner vi også andre steder:

Moser, I vakre, vilde

(H 14)

Men hør nu, min vilde Due!
for nu vil jeg snakke fra:

du tror vel, din trygge Tue
ved ingen i Verden av

(H 45)

Jeg elsker dig, naar Svalens Røst dig vækker,
og naar du kaster Sneens hvide Lin,
med blanke Øine ser dig om og strækker
de spede Arme mod Konvallen fin

(H 72)

Blaaveis paa de bare Tuer,
Vaarens førstefødte du! —

(H 74)

Oppe endda! er du oppe endda,
Maaltrost i Granetoppens Gyngel! —

(H 77)

Og derfor — du min Bregne i Hjemmets lune Muld

(H 87)

Renblom, Fjeldets yngste Datter,
smyger dig til Gubben ind

(H 110)

Snespurv lille, det er dig! —

H 124)

Også hele landet kan tiltales, slik det skjer i Casparis mest kjente dikt «Norge»:

Norge, mit Norge! — saa sover du tyst

(H 132)

Det er ikke bare Caspari som benytter seg av du-formen, og det er heller ikke utelukkende den vi finner hos ham, men bruken av annen person og tiltale er allikevel så fremtredende at den setter sitt preg på Casparis lyrikk.

Når man henvender seg til noen, er formålet i dagliglivet som regel å meddele, beordre eller spørre om noe. Hva så med Casparis poesi? La oss ta turen tilbake til Ådalen; da vil vi alt av den siterte første strofe se at vi ikke finner noe av det vi ville vente i en vanlig samtale, men tvert om det vi bør forvente i poesien: fortelling om den tiltalte — «vedkommende» er jo ikke et menneske med tankeliv og taleevne. Dermed fremtrer anvendelsen av annen persons «du» eller «I» som et tydelig poetisk effektmiddel hvor formålet er å skape kontakt, nærhet. Men det er en kontakt med dikteren som mellommann, i motsetning til «jeg»-formen, som ville latt gjenstanden for diktet tale (fiktivt, riktignok) direkte til leseren. Vi føler i Casparis dikt en tydelig positur, en innstilling til naturen som han og ikke leseren har valgt. Han blir en naturens stemme og fortolker.

Hva forteller så Caspari om Ådalselven — til Ådalselven? Det første skikt i fortellingen er elvens ytre fremtreden: «som skinnende sølv», «din stille gang» (2. str., 1. v.), «og skyter fart» (3. str., 1. v.). Men alt av disse korte sitatene ser vi at det ikke kun er tale om noe utvortes — vi finner både en vurderende sammenligning og tegn på besjeling, «gang» er i utgangspunktet knyttet til føtter. Og besjelingen stanser ikke her, som vi måtte vente av «du»-formen, gjennomtrenger den hele diktet og gir elven en stadig klarere personlighet av feminin karakter. Under oppbygningen av dette diktet utnytter også Caspari velkjente kompositoriske grep, deriblant ringkomposisjonen, hvor siste strofe gjentar den første med variasjoner:

Saa drar du igjen paa kirkefærd,
du skogens fromme datter,
du har ikke fjeldets haarde gjerd,
ei brødrenes yre latter. —
Men kommer din vaar på vang og væng
og slører de unge birke,
da toner din klare harpestreng
som nyn fra «den skjulte kirke». —

Vi legger merke til noen forsterkende elementer i sluttstrofen: «nynner svakt» er blitt til «da toner din klare harpestreng som nyn», og det kvinnelige, som i første strofe bare svakt antydes ved motstningen til «brødrenes skare», uttales i siste strofe eksplisitt med ordene

«skogenes fromme datter». Ellers ser vi hvordan denne strofen understreker kirke-motivet, som har gått gjennom hele diktet.

Begynnelse og særlig slutt er gjerne de vanskeligste stykker for den som vil skrive dikt; det som kommer imellom, er lettere å hanske med, og det kan ofte strekkes ut eller kortes inn uten at diktet lider særlig av-brekk, likesom det er en rekke måter å fylle mellomrommet mellom første og siste strofe på. I dette diktet er det dels elvens løp nedover dalen som strukturerer midtpartiet, men også egnens historie, som antydningssvis, gjennom vendinger som «den skjulte kirke» og «den sorte død», trekkes inn i diktet.

Den hovedmotsetning diktet er bygget opp over, er godt synlig, om enn ikke tilspisset. På den ene siden har vi det kvinnelige, som er knyttet til blusel, mildhet, stillhet, engstelighet og religiøsitet, på den annen side det mannlige, uttrykt ved «yre skrik» og «fjeldets latter», som knyttes til «brødrenes skare» i åpningsstrofen. Trollene som nevnes i annen og tredje strofe, oppfattes nok også som maskuline vesener, likesom «fjeldets haarde art» i fjerde strofe og «fjeldets haarde gjerd» knyttes til brødrene med deres «yre latter» i avslutningsstrofen. Det er altså en temmelig tradisjonell fordeling av kjønnsbestemte egenskaper — vel ikke uventet.

De diktene Caspari skriver til dyr og vekster i naturen, er ofte enklere; egnens historie er her ikke med. Diktet «Moser, I vakre vilde» er på tre strofer à åtte vers; dets tema og hovedmotsetning kommer til syne alt i første halvstrofe:

Moser, I vakre, vilde,
aa, kunde jeg dø som I! —
fortæres i Farvespillet
og tvætte min Sjel deri

(H 14)

Temaet — død — vises i to varianter: mosens og menneskets. Men igjen er kontrasten ikke satt på spissen; det meste av teksten går med til å beskrive mosens og naturens «død» om høsten, vel å merke slik den tar seg ut for mennesket: i vemodig skjønnhet. Temaet er tradisjonelt utar-beidet, og diktet er egentlig ikke et naturdikt, men et dikt om menneskets lengsel bort fra menneskets vilkår.

I diktet «Skogenes Sjæl» er det skogsduen han tiltaler, og allerede titelen gir bud om at det atter er besjeling vi vil møte. I avslutningsversene potensieres dette til personifisering:

Du er som en Fugl dyptinde,
Saa var og saa varm og hel,
du yndige unge Kvinde,
du skogenes skye Sjæl.

(H 44)

Dette diktet er forholdsvis langt, på seks strofer à åtte vers. Disse har dikteren benyttet slik: Første strofe åpner med tiltale til duen, som riktignok ikke nevnes, bare tiltales med «du». Her fremheves også dens skyhet, et motiv som fortsetter gjennom diktet. Annen strofe antyder ved sin konjunktiv en linje som ikke realiseres:

Ja, var jeg en snedig Jæger,
jeg fatted saavist din Angst

— mens tredje strofe vender tilbake til diktets realitet:

Men hør nu, min vilde Due!
for nu vil jeg snakke fra

— og ender med å innlede skildringen av det aktuelle møte med duen:

jeg saa dig en Dag, saalænge,
saa nøie, saa deilig nær.

Denne vendingen mot en mer konkret beskrivelse er som vi ser, foregriper ved at gjenstanden for den er nevnt med sitt artsnavn fremst i denne strofen.

Fjerde strofe er en mer detaljert utbrodering av det som alt er sagt i de to sluttversene av tredje, og ender med at diktets jeg får øye på duen:

da fanged mit Øie dig.

Femte strofe viser oss duen og dens omgivelser:

Der sat du saa solomskyllet
dybtinde i Granetun

— men noen beskrivelse av selve duen kommer ikke, isteden får vi vite hvilket sinnsinnhold fuglen formidler — eller rettere sagt: hvordan diktets jeg opplever den og hva det gjør den til:

Jeg fanged dit Blik, det blanke,
og Heienes tunge Sind
og Skogenes sære Tanke
de gled mig i Sjælen ind.

Her kunne diktet gjerne ha sluttet; den voldsomme utvidelse fra duen, ja, egentlig fra det lille dueøyet, til hele naturens indre liv, ville vært en effektiv finale. Men Caspari legger til en sjette strofe:

Og nu — er det altid stille,
der ene jeg tar min Vei,
og nu — om jeg aldrig vilde,
saa ser jeg dog altid dig. —

Hva vi her ser, er en utvidelse også i tid: det ene korte glimt av skogsduens blanke øye er forvandlet til et «alltid». Diktet er nok et natur-dikt, men temaet er også her egentlig menneskets opplevelse av naturen: Om Vinjes kjente «No ser eg atter slike Fjøll og Dalar» sier Caspari: «...den kvelden fik den sky stilfærdige vildfuglen fra 40 og 50-aarene sin sanger, og dens stemninger og drømme sin utløsning.» (FMUÅ 213) Ordet «villfugl» står her ikke for due eller noen annen virkelig fugl, men for den tidlige ensomme fjellvandrer;¹ allikevel er det et talende vidnesbyrd om den sammensmeltning av menneske og natur som preger Casparis dikt. Og utsagnet sier like mye om Casparis syn på naturlyrikkens oppgave som om Vinjes egenart som dikter.

¹ Det siktes særlig til Andreas Wulfsberg Grøtting og Jonas Nicolai Prahm. Se FMUÅ 211.

Theodor Casparis naturlyrikk — i det minste slik vi har sett det i disse få eksemplene — har nok naturen som tema, men det er naturen som utløser av stemninger i menneskesinnet. Vi ser også at det dreier seg om det ene sinn; det er som i romantikkens diktning: samfunn med naturen fordrer avsondring fra menneskesamfunnet. Etter møtet med naturen kan imidlertid dikteren vende tilbake til menneskene med den nye erkjennelse naturen har åpenbaret ham, den nye stemning den har fylt hans sinn med.

Denne stemningen har gjennomgående et preg av vemod. Selv i dikt hvor tonen er lystig, kan dette mollpreget blande seg inn, slik vi ser det i «Fjeldterzetten», hvor de tre første strofene er lagt i munnen på rype–stegg, myrbukk (mekregauk) og gjøk, og alle sammen skryter de svært så muntert. Men i fjerde og siste strofe dukker mennesket opp også her:

Saa stiger Terzetten fra Morgen til Kveld,
saa synger de sammen de trende;
det skratter og skogrer og galer om Fjeld
den signede Sommer tilende.
Og er du mismodig, og har du Fortræd,
stig op over Dalen, syng med, ja syng med!
saa glemmer du Livets Elende.

Vemodet er nok et gjennomgående trekk i Casparis naturlyrikk, men det er ikke allestedsnærværende. For bare å ta ett eksempel: i «Haredans» er det bare lystighet, selv en lumsk rev som lusker omkring, gjør intet avbrekk i gleden:

Hvad skotter frem fra Bjerkesnar? —
En Buskesvans!! et Øre! —
«Hei Mikkel Ræv! vi ser dig Far!
Husk: se, men ikke røre!»
Det spretter her, det spretter hist,
det drysser Sne fra Orekvist,
der staar en Dans
i Maaneglans,
en Haredans i Heien! (3. og siste strofe, H 107)

Her skal vi legge merke til en vesentlig forskjell fra de foregående diktene: det er ingen kommunikasjon mellom natur og menneske, intet budskap som formidles mellom dem. Men selv i dikt hvor mennesket ikke er eksplisitt til stede, kan tonen gli over mot det vemodige:

Og nu er det tyst om Tjernet;
nu drømmer det trætte Snar.
En tindrende Stjerne blinker
igjennem det hvide Bar.
 En flagrende Fugl, en liden en,
 har slaat sig ned under Granegren
 og sover med sænket Hode.
 Den sover saa sødt i Is og Sne:
En tindrende Stjerneklode
er Lampen, den drømmer ved.

(H 105)

Sant nok, hovedinntrykket er lyst: harmoni og fred. Men situasjonen inneholder allikevel elementer som assosieres med vemodet: ensomhet, stillhet, det senkede hode.

Om vi går fra de forholdsvis korte diktene til de lengre, forandrer billedet seg. Som vi må vente, vokser det episke elements betydning med utstrekningen, for det er grenser for hvor lenge man kan holde på å sammenkjede vers uten en fortellende streng. Men det opptrer også andre karakteristiske forskjeller, og en av de mest påfallende er at den melankolske stemning forsvinner eller i hvert fall dempes ned. Videre begynner en sann vrimmel av person- og stednavn å opptre; Hans Børli og Rolf Jakobsen er blitt utpekt som moderne diktere med en særlig forkjærlighet for stednavn,¹ men deres eldre samtidige Theodor Caspari går dem en høy gang:

Hr. Peder *Glad* til Evje — i Kristiansand han sat
og spilte kort og staaket i den lange lørdagsnat. —
(M 100)

¹ Henning Howlid Wærp. *Diktet natur. Natur og landskap hos Andreas Munch, Vilhelm Krag og Hans Børli*. Oslo 1997. S. 319.

Paa Bønsnes stod han en solklar dag, —
Hans skjæbnetime var inde.

(M 103)

Og det var Guttorm paa Graffer-gaarden —
han la sin elsk paa den fagre Brit,
men Brit ho likte full inkje karen,
man *garden* vilde ho mønstre litt. —

(M 71)

Per Spillemand han laa bortmed Gjende med Gjet

(H 23)

— og så videre; Theodor Caspari er en ordglad dikter, og versfortellinger er åpenbart noe han skriver med glede. I disse lengre diktene er menneskene svært ofte til stede, og tonen er gjerne humoristisk; diktet om Per Spillemand ender med denne strofen:

Per Spillemand han laa bortmed Gjende og sov;
men om ham saa stangtes hans Gjeter.
Han drømte, at han gik sig i Paradisets Skov;
der mødte han selve St. Peter.

St. Peter, lys som Sne,
han mælte: «Bæ-æ-æ! —
men Per, er det soleis du gjeter!» —

(H 24.25)

Ellers vil Caspari i disse lengre diktene gjenskape karakteristiske scener fra historie eller folkeliv i denne eller hin bygd, og da kan han legge sproget i den ene eller den andre retning; hvordan han bruker dialekt, har vi alt sett i «Brit paa Graffer». Og i det lange «Magister Ivar Adolphus» med undertitelen «Et tidsbillede fra det 17de aarhundre» (H 42-70) finner vi nok av minnelser om den tids skrive- og uttrykksmåte: «hvad est du dog lang av Gestalt», «Ljus», «nu hafver han atter bekommet en Ruus» — og sammen med dem dialektord og -former, alt for å fremstille møtet mellom bønder og øvrighet.

Theodor Caspari er i det hele tatt en sprogkunstner som spiller på et bredt register. I sine memoarer kan han være vittig, og i mange

av sine dikt har han en hvass brodd — han debuterte jo også som satiriker. Det han oppfatter som vrangt i tiden, fortsetter han også senere å henge ut — som f. eks. boksesporten i «Det store 'knock out'»:

Der skalles og stanges. Et gaulende Raut,
og Menskene aander ei længer. —
Kulturen har endelig faat et «knock out».
Reporterne hyler, Planeten er blaut,
og Vettet «i Taugene henger». —
(T 63)

Eller den moderne åndemaning i «Sjælekamp og Spiritisme»:

En ussel Bliktrompet, en stakkars Kvinde,
helst af en svagelig, hysterisk Slegt,
forfaren, gløgg, lidt sjælelig defekt,
der har De selve Pytias Prestinde. —
(T 30)

Dette mangfold kan til en begynnelse virke forvirrende, men vi skjeller snart at det på den ene side er tale om noe utadvendt og på den annen noe inderlig, noe som ligger hjertet nær. Og dette siste er hans naturlyrikk, som ikke er begrenset til poesien, til versene, men som med sin personifisering dukker opp også i prosaen når naturen blir tema:

«Sommeren sang paa sit sidste Vers. Et om andet havde Høsten sendt Bud. Først lette listende Mindelser bare: Blomster som svandt, Fjeldaurikler og gule Fioler, Barneansigter, bleknet og blev borte, umerke-lig, useet og usavnet. Sommeren vidste knapt af det, tryk som den sad i sin Overflod.» (FFFL 93)

Eller for å vende tilbake dit hvor vi begynte — til Ådalen:

«Derfor synger Spirillen nocturnen blandt vore østlandske stor-sjøer. Og derfor ligger Aadalselven, den milde blide ungpige, utræt-telig paa farten for at bringe ham trøst fra tvillingsøsteren Tyrifjorden. For hende, for hende alene, betror han alt, hvad der stinger ham.» (FBS 96.97)

Det er stadig gjentatt at Thedor Casparis forbillede som lyriker var Welhaven; her skal vi huske at Caspari hadde rukket å fylle tyve år før Welhaven, hans fars kollega ved universitetet, døde. Og Arne

Løchens ord om Welhaven passer faktisk svært godt også på Caspari: «Hvad man kanskje først bliver opmærksom paa i W.'s Digte, er hans Stemningers nære Forhold til Naturen. Hans Stemning synes at hvile over Landskabet og at skifte Lys og Mørke med det. [...] Da Landskabet paa hvert Punkt kan omsættes i Stemning, bliver hans Naturdigtning af en helt symbolsk Karakter.»¹ Og den «dybe vemodighed» og «den stille vemod» Løchen tillegger Welhaven,² finner vi likeledes hos Caspari i hans naturlyrikk. Men det er en viktig forskjell: mens Welhaven var bergenser, var Caspari kristianenser, og det ble fremfor alt Østlandets fjell og skoger, ikke Vestlandets, han ville tolke i sin diktning.

I dag er altså Theodor Caspari en glemt dikter. I eldre litteraturhistorier (Carl Nærups tillegg til Henrik Jæger, Kr. Elster d. y., Bull-Paasche-Winsnes) er han med, men de nye utelater ham: Ivar Havnevik omtaler ham ikke i sin norske lyrikkhistorie, og i Cappelens litteraturhistorie blir han borte underveis: det annonseres i 3. bind at Caspari skal behandles i bind 4 — men der står det intet.³

Man kan undre seg over grunnene til at han ikke leses mer — skjønt hvilke av de gamle lyrikere leses av mange i dag? Men også navnet later til å være glemt; var Caspari for mye Welhaven-epigon, var han for konven-sjonell og vek i sitt vemod? Var det for vage motsetninger i diktene, for liten konsentrasjon? Eller ble de gammelmodige ord og former som stadig dukker opp hos ham og som hos en Welhaven ikke ville virke synderlig påfallende, efter hvert et forstyrrende element? Og de lengre, lystigere naturdiktene — viser de et Norge vi idag ikke kjenner igjen?

Midt oppe i dette forstemmende bildet er det ett lyspunkt: miljøvernbevegelsen har funnet noe den kan bruke. Her var Theodor Caspari ikke bakut, men forut for sin tid:

Staa vakt om naturen! Slaa angrepet ned!
Dæm op mot de hissige hjerner! —
La fjellvidda hvile i soldagens fred —
i drys av de evige stjerner! —

¹ *Salmonsens Konversationsleksikon*. 2. Udg. B. 24. København 1928. S. 702.

² Arne Løchen: *J. S. Welhaven. Liv og skrifter*. Kristiania 1898. S. 216.217.

³ *Norges litteraturhistorie*. Red. av Edvard Beyer. B. 3. Oslo 1975. S. 80. (Dette bindet er skrevet av Edv. Beyer, mens Rolf Nyboe Nettum, Per Amdam og Bjarte Birkeland har forfattet det neste.)

Slaa døgnets urolige røster med ban! —
Lys fred paa de fattige lier! —
Gi Norge et lysende "*Ingen-mands-land*",
hvor skapningens herre tier! —

(M 40)